

РОЛЬ ЗВУКОВИХ ЕФЕКТІВ ТА СЕНСОРИЗМІВ У ТВОРЕННІ АВТОРСЬКОЇ СВІТОМОДЕЛІ (ЗА ТВОРЧІСТЮ І.СЕНЧЕНКА)

В історії української літератури є чимало письменників, творчість яких цілісно стала розглядатися й поцінюватися лише після отримання нашою країною незалежності. Серед них – Іван Сенченко. Неможливість розглядати творчість письменника в усіх її аспектах, обмежуючись лише дозволеними, стала причиною того, що півсотлітній його спадок ґрунтовно досліджувався небагатьма літературознавцями, серед авторів найвагоміших праць про І. Сенченка слід згадати В. Брюховецького, М. Гнатюк та Л. Пономаренко. Практично поза увагою дослідників залишалися особливості авторської світомоделі. Отже, метою нашої статті є аналіз таких чинників авторської світомоделі, як сенсоризми та звукові ефекти, які традиційно досліджуються в площині міфопоетики. Міф як феномен сьогодні повертає увагу до себе літературознавців, філософів, культурологів. Даючи йому нові визначення, намагаючись з'ясувати його нові форми втілення і можливості, дослідники шукають його присутність у мистецьких творах. Як особливе світовідчуття міф служить глибинною підвалиною літературної творчості, що, в свою чергу, сприймається однією з його можливих маніфестацій. Міф органічно входить у творчий процес і розглядається як один із засобів творення художньої моделі світу.

Моделюючи власний світ, письменник зокрема значне місце відводить передачі звукових ефектів, зокрема церковного дзвону, який споконвічно супроводжував життя людини: сповіщав громаду про радісні й щасливі події, був годинником, попереджав про небезпеку. Людиною, закоханою у дзвін, зображено Кузьму Григоровича, персонажа повісті “Савка”, який прийшов на дзвіницю “... ще молодим хлопцем” і навчився відчувати “дихання дзвона” й дзвонити так, що все село розуміє, чи пішла з життя літня людина, для якої “смерть – збавитель”, чи сталася трагедія. Даючи можливість читачеві разом із Савкою “почути” дзвін по Марії, автор у такий спосіб розкриває всю глибину горя свого персонажа: “Сьогодні Кузьма Григорович стояв під дзвіницею з мотузком у руках, і кожен удар ніби сумував, скаржився: “Ви ж тільки гляньте, добрі люди, що робиться, що діється на світі. Померла Марія, а їй двадцять сім років. Ще б жити, радіти сонечкові, радіти дітям. І ось немає вже Марії і ніколи не буде!” І він затужив без сліз” [1, с.393]. Савка, чуючи поминальний дзвін, відчуває нестерпний біль: “Йому здавалося, що в криваву рану проникли ці моторошні звуки і розривають її, доводять біль до нестерпного... А потім і забув про той дзвін, ніби й чути його перестав. Але він помилявся, дзвін просто увійшов у його рану, розкрив її, розширив так, що біль його розлився над селом, над лісами, і, обнявшись, звучали вдвох – дзвін і Савчин біль...” [1, с.394] Як бачимо, саме звукові ефекти допомогли автору створити сцену виняткової емоційної сили.

Значна увага приділяється автором пісні, без “...якої не можна собі уявити старої, дореволюційної України, без заробітчанин – хлопців і дівчат, – без їхніх пісень, що, не стихаючи, котяться від села до села... Голоси сильні, виспівані, пісня дружна, бо зспівалися. Линуть ті пісні за п’ять-шість кілометрів...” [1, с.338]

Пісня виступає невід’ємним елементом сімейного святкового застілля: “Гуляли весело, потім співали... Вустя заводила, а Марія виводила... Від них не гірше співали і Санька, і Галька... Чоловіки підхопили, Гнатко горою ішов, Вихтор, як жук, гудів, вплітали молоді недосвідчені голоси муляр Петро і підліток Катря... Сусіди, полуднуючи, наслухалися. Прокопиха сказала Прокопові: “Чуєш, як Сачкові невістки взялися? Голосисті!.. Аж слухати весело!” [1, с. 386]

Вірний своїй іронічній манері, автор знаходить спосіб, передаючи музику, надати оповіді комічний ефект: “А ще ж у нас, у Шахівці, була музика троїста... Народжена для полкового оркестру, Онопрієва флейта якось не вкладалася в шахівські габарити і звучала так несамовито, що почути її можна було з другого кінця села. Що ж до діда Юрка, то бас його гув, як джміль, і чути його було навіть за півсотні кроків. А от скрипочка... була сугубо-сугубіссімо камерним інструментом, слухати її було найкраще, спершися на тин господаря, де справляли торжество весільне” [1, с. 358]. Авторський варіант слова “лише” – “сугубо-сугубіссімо”, що утворене за аналогією до професійного музичного терміна *piano-pianissimo*, через удавану серйозність створює гумористичний ефект, до того ж латинський термін, що виступає в тексті “чужим”, цілком природно активізує увагу читача.

Слухові образи відіграють виняткову роль у розкритті образу Данила з повісті “Любов і Хрещатик”, які подаються через сприйняття його гри іншими персонажами: “Гра Данькова полонила і самого Данька, і того, хто слухав її. Найбільше Данькову музику любила домашня робітниця Кошових Прасковія Василівна. Не раз заслухавшись, вона казала: “Грає він, а мені все здається, що я молода, ходжу з дівчатами в лісі, дерева так гарно шумлять, зозуля кує. Усе життя спом’янется, аж сльози з очей виступлять...” [2, с. 21]

Навіть цинічний Анатоль не може не захопитися грою приятеля: “Анатоль приліг на канапку. Данько награвав якусь свою фантазмагорію. Звуки лилися, як теплий дощ. Сонце прорізало хмару, і скісні смуги виблискували перлами. У народі про такий дощ кажуть: десь відьма вмерла – весь світ радіє. На вулиці і в дворі дощ поналивав теплі калюжі, в них кублилися горобці й галасливі дворові хлопці. Чиясь мати кричала у вікно: “А куди ж ото ти? Вернися! Промокнеш! Кому кажу, чуєш?” Надворі дощ? Де ж він узявся? Анатоль підвів голову: небо було ясне, у вікна суцільним потоком лилися промені ранкового сонця. Що ж сталося? Невже це Данько напустив на людей таку ману своєю грою...” [3, с. 22]

Як відомо, К. Леві-Стросс успішно застосовував музику при аналізі міфології, він знаходив між музикою й мовленням глибоку близькість,

насамперед спільність функцій – бути засобом комунікації, створювати й передавати повідомлення [6, с. 458–459]. Безумовно, “звучання” авторської світомоделі додає їй оригінальності та знімає автоматизм у сприйнятті тексту реципієнтом.

Значне місце в авторській світомоделі посідають сенсоризми, що передають чуттєве сприйняття дійсності і належать до найдавніших. Так, повість “Савка” починається зображенням ранку в сім’ї Олександра Олександровича: “В хаті пахло солом’яним димком і пшоняно-картопляною юшкою, ще інакше кулешиком. Заправляла той кулешик баба Дар’я все життя засмаженою в олійці цибулькою” [1: 319]. В такий спосіб автору вдається показати, що в сім’ї, хоча й немає великих достатків, панує затишок і злагода. Безмежне щастя Марії з повісті “Савка” під час весілля посилюється передачею пахощів: “... підкотилися три брочки з коробами, вимощеними соломною, від якої ще літнє сонце пахтіло” [1: 361]. Запах сухих трав гармонійно доповнює картину лікування Савки Харитиною Захожаїхою: “Шепіт линув над головою у Савки... Потім баба Харитина... кинула на жар пучку зілля, в хаті почувся приємний дух легкого димку” [1, с. 397].

Почуття радості, яке переповнює серце Василька від принесених гостинців у сцені сватання Савки, також передається із застосуванням запахів: “На стіл посипалися сонце, блиски, квіти, хату оповив ніжний дух карамелі, помадки, подушечок з усякою начинкою... Виклав Василько балабушки з торби, і хату заповнив хмільний запах ніжного тіста...” [1, с. 417]

Загальновідомо, що запахи, супроводжуючи все життя людини, мають свій виразний емоційний тон і навіть стають символами [5, с. 156]. Так, Савка, коли роздумує про свою роботу хурщика, згадує й запах, що її супроводжує: “Вітрець підіймав і гнав вздовж дороги куряву, вона осіла Савці на обличчя, і – диво! пахла вона, як і все навколо, тим м’яким, лагідним запахом, який виявлявся неодмінним супутником коней. Цей запах Савка любив. Від нього віяло диханням життя, безнастанним трудом, теплом нагрітого каменю дороги, теплом сонця” [1, с. 422].

Особливістю авторської манери можна вважати використання запахів для створення комічного ефекту. Так, розповідаючи про невдале змагання Савки з биком Мишком, оповідач зауважує, що врятуватися Савці вдалося лише тому, що Кузьма Григорович здогадався надломити кукурудзяне стебло й простягнути його тварині: “Аромат свіжого соку ударив Мишкові у ніс, запаморочив його... Пахощі, що линули з надлomu, дійшли до його свідомості, він почав стишувати гнів” [1, с. 332].

Запах васильків, як вважає тітка Оксана з повісті “Савка”, допомагає людині вберегтися від нечистої сили: “... принесла вона в церкву новенькі василькові вінички... і вся духу василькового набралася, а дух той... приємний, ніжний – праведних звеселяє, а нечисті всякій в носі, мов хрін, крутить!” [1, с. 363]

Саме передачею запаху, точніше його сприйняттям сусідкою, автор зображує видужання Савки: “Картопля із засмаженою цибулею! Така звичайна їжа. Чим би вона могла, здається, привернути увагу сусідки – прихідьківської Гальки? А таки ж привернула! Галька несла в хату солому на носилках, враз спинилася серед двору, потягла носом, далі вся почала обертатися за кінчиком свого носа і поверталася доти, доки не стала лицем до Савчиної хати. Втягла ще раз повітря, широко очі розплющила, а тоді прожогом заскочила у хату, гукнула: “А чуєте, мамо?! Савці баба Дар’я до картоплі цибулі на олії засмажила! Їй же богу...” Савка, слава богу, пішов на поправку!” [1, с. 397] Сцена, описана з теплим гумором та симпатією до її учасників, передає приязнь сусідів, їхню радість від “поданої запахом” звістки про видужання Савки.

Зовсім іншу картину спостерігаємо в “Любові і Хрещатику”: як ми уже зазначали, члени сім’ї існують розрізнено, жодного разу ми не бачимо їх разом за столом, а сцена, коли двадцятидвохлітній Анатоль вперше в житті смажить собі картоплю, нагадує скоріше пожежу, ніж приготування їжі: “Не тямлячи в тому нічого, він дав стільки вогню, що сковорідка швидко перегрілася... Картопля на сковорідці почорніла, кухню заволокла пелена важких випарів і диму. Не скоро, але все ж таки Анатоль догадався – треба щось робити – й відчинив вікно. Дихати стало легше, але картопля за цей час встигла обвуглитися. Ніколи й нічого гіршого за цю погань Анатольові їсти не доводилося... З-за столу Анатоль встав голодний, сердитий, він, крім того, ще й наскрізь пропах гидким кухонним димом” [2, с. 10]. Природно, що запах смачної їжі ми відчуємо в затишній домівці професора Пташняка: “З кухоньки линув чийсь веселий посвист і тонкі струмочки аромату підсмаженої баранини” [2, с. 24]. Ефект позитивності інтенсифікується словами зі зменшувально-пестливим значенням.

На думку П. Флоренського, вилучення дрібниць, що входять до складу цілого дійства, як особливі художні сфери, наприклад як мистецтво сприйняття запахів та звуків, позбавить цілісності й завершеності художнього цілого [4, с. 211–212]. Запахи зокрема дають можливість автору посилити евокативність оповіді.

Отже, змодельована на основі міфопоетичного сприйняття оточуючої дійсності художня картина світу включає використання звукових ефектів та сенсоризмів, що дає автору можливість якнайповніше відбити особливості людського світосприйняття, посилити емоціональний вплив на читача, зокрема створити гумористично-сатиричний ефект.

Література

1. Сенченко І.Ю. Оповідання. Повісті. Спогади / Іван Сенченко Упоряд. і приміт. М.М. Гнатюк; Вступ. ст. і ред. тому В.С. Брюховецький. – К.: Наук. думка. 1990. – 664 с. 2. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик / Іван Сенченко // Дніпро. – 1988. – № 1. – С. 8–49. 3. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик / Іван Сенченко // Дніпро. – 1988. – № 2. – С. 6–62. 4. Флоренский П.А. Храмовое действо как синтез искусств // Священник Павел Флоренский. Избранные

труды по искусству. – М.: Изд-во “Изобразительное искусство”, 1996. – С. 199–217. 5. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. / Ю.М.Лотман. – М.: Искусство, 1979. – 384 с. 6. Леві-Стросс К. Міт та значення // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За редакцією Марії Зубрицької, 2-е видання, доповнене. – Львів: Літопис, 2002. – С. 448–465.

Ротова Н.В. Роль звукових ефектів та сенсоризмів у творенні авторської світомоделі (за творчістю І.Сенченка)

Стаття присвячена аналізу творів І.Сенченка, у творенні світомоделі яких автор, щоб якнайповніше відбити особливості людського світосприйняття, посилити емоціональний вплив на читача або створити гумористично-сатиричний ефект, використовує такі засоби впливу на реципієнта, як сенсоризми та звукові ефекти.

Ключові слова: світо модель, сенсоризми, звукові ефекти.

Ротова Н.В. Роль звуковых эффектов и сенсоризмов в создании авторской модели мира (в творчестве И. Сенченко)

Статья посвящена анализу произведений И. Сенченко, в создании авторской модели которой автор, чтобы наиболее полно отразить особенности человеческого мировосприятия, усилить эмоциональное влияние на читателя или создать юмористическо-сатирический эффект, использует такие средства воздействия на реципиента, как сенсоризмы и звуковые эффекты.

Ключевые слова: авторская модель мира, сенсоризмы, звуковые эффекты.

Rotova N.V. The role of sound effects and sensoryzmiv in the creation of the author model world (works by I. Senchenko)

The article analyzes the works of Ivan Senchenko, in the creation of which the author svitomodeli to most fully reflect the peculiarities of human perception of the world, to strengthen the emotional impact on the reader or a humorously-satirical effect, using such means of influencing the recipient as sensoryzmy and sound effects.

Keywords: model world, sensoryzmy, sound effects.